

Г.ЄЛЛІНЕК – ПРАВознаВЕЦЬ, ЕТНОПОЛІТИК

Значний внесок у розвиток теорії співіснування етнічної більшості й меншостей вніс відомий німецький філософ, правознавець, прихильник юридичного позитивізму Г.Єллінек (1851-1911). Його праці неодноразово перевидавалися, перекладалися на різні європейські мови. Необхідно відмітити його вагомий внесок у теорію права національних меншин, постановку питання про доцільність створення національних політичних партій як важливого елемента етнополітичної культури.

Світова глобалізація, інтеграція гостро поставили питання збереження культурної своєрідності не тільки великих за чисельністю націй, але й малих етногруп. ●останні мають демонструвати культурно-духовне розмаїття світу, її демократизм по відношенню до любого суб'єкту інтегрованого загального, а головне, уникати можливої міжетнічної конфронтації. Лише незначна кількість держав наблизилася до вирішення проблеми національних меншин, ратифікувала у себе в повному обсязі нормативно-правові акти або до кінця дослідила проблеми меншин з метою винайти рецепт захисту останніх від дискримінації та асиміляції. А тому спадщина минулих правознавців і етнополітиків може привнести певний досвід у сучасні етнічні стратегії.

Як категорія юридична, або правова, право національної меншини на захист своїх національних традицій та культури виникло порівняно недавно. Довгий час малі народи розглядалися скоріше об'єктом, а не суб'єктом, як внутрішньої, так і світової політики. Але з політично-правових джерел відомо, що принципи взаємодії між різними етнічними групами виникли в ранніх епохах і суттєво еволюціонували.

Говорячи про актуальність нормативно-правових засад для етнозберігаючої сфери, необхідно підкреслити, що саме в добу рабовласництва сформувався головний принцип, який ліг на основу державно-правових моделей, і який, без перебільшення, складає основу людської цивілізації - принцип існування полярності, або дихотомії більшості і меншості. Античні міста не тільки надали легітимність праву більшості, але й теоретично обґрунтували доцільність розповсюдження цієї практики на всі сторони суспільного життя.

Певний інтерес у контексті історіографії проблеми має робота французького юриста доби абсолютизму Емера де Ваттеля. Він вважав, що політичні установки, а також позитивні закони є результатом розумової діяльності більшості. Але розглядаючи парадигму безперечності волевиявлення більшості над меншістю, він вважає за потрібне підкреслити невід'ємність "природного права" людини і відповідно нації, яка являє собою соціальну модель, що складається з окремих одиничних величин. Звідси логіка про те, що всі нації "є вільними, незалежними, рівними", незалежно від їх чисельності [1, 45].

На нашу думку, німецька філософсько-правова школа заслуговує на особливу увагу з декількох причин. По-перше, на протязі своєї історії Німеччина довгий час являла собою насамперед у політичному і в етнічному плані гетерогенну територію. По-друге, Німеччина у своїй внутрішній політиці мала постійно враховувати існування різних національних меншин, як романського, так і слов'янського світів. Це не могло не здійснити впливу і на правовий статус меншин у Німеччині. Національна німецька філософська правнича школа тривалий час розвивалася в двох протилежних напрямках. До першого належали вчені, які своїми працями намагались довести, що німецька та слов'янська культура, а звідси й етноси "протилежні один до одного, як сонце та тінь" [2, 65]. У цьому напрямку достатньо сильно були відчутними філософія націоналізму та слов'янофобія, при цьому не заперечувався пріоритет волевиявлення більшості. У другому напрямку німецької правової філософії панували просвітництво, гуманізм, демократичний романтизм та об'єктивність, а історичний прогрес пов'язувався з рівністю всіх націй, у цьому випадку право займало домінуюче положення над політичною кон'юнктурністю. Теоретики пропонували захистити етнічні меншини шляхом створення спеціальних організаційно-правових форм, які мали інституціоналізувати концепцію забезпечення правоохоронного статусу національній меншині у правовій системі титульної нації. Прихильники другого напрямку [3] намагалися придати цій галузі правознавства більше науковості та не втягувати цю галузь науки в політичні дискусії про доцільність визнання правосуб'єктності меншості, тому виступали за правове забезпечення існування слов'янських залишків в германському світі. В працях науковців переважав академізм, потрібно зауважити, що здебільшого мова йде про користь консенсусу титульної більшості та етнічної меншості, захищається природно-правова доктрина людської рівності, яка була закладена ще у філософії раннього християнства. У ряді праць адекватно сприймалися політико-правові реалії Німеччини початку ХХ ст. – заперечувалася можливість свавілля і суб'єктивізму, меншість визнавалася суб'єктом позитивного права при пріоритеті більшості.

Наприклад, вплив німецького філософа Й.Г.Гердера на генезис правової думки, що лягла до фундаменту національно-державного будівництва й організаційно-правових форм з наступною їх інституціоналізацією, з огляду на категорію "національна меншина" взагалі важко переоцінити. Він не тільки прийняв пряму участь в створенні німецької школи філософів, але й на багато років наперед задав алгоритм теорії вивчення різних народів, в тому числі слов'ян, довівши, що останні є повноправним суб'єктом суспільно-політичного життя, історії та об'єктом наукового дослідження, суб'єктом внутрішнього і міжнародного права.

Значний внесок в розвиток теорії співіснування більшості та меншості вніс відомий німецький філософ, правознавець, прибічник юридичного позитивізму Г.Єллінек (1851-1911). Його праці неодноразово перевидавалися, перекладалися на російську мову видавництвами

Російської імперії м. Києва і Санкт-Петербурга. На нашу думку, необхідно висловити жаль з приводу відсутності уваги у вітчизняних гуманітаріїв до наукової спадщини німецького професора з університетського містечка Гейдельберг. На сьогодні його праці стали рідкістю. Їх перевидання збагатило би не тільки українську гуманітарну науку оригінальними думками, але можливо стало би підручником для наших парламентарів, які переломлюють політичні списи о захисні шоломи опонентів від меншості або більшості, переслідують лише одну мету – захист економічного інтересу свого політичного клану. Доречною порадою від Г.Єллінека (вона при нагоді може стати "джерелом консенсусу", і дозволить "розв'язувати" проблему парламентської кризи) буде рекомендація використовувати досвід германців, вони: "всі рішення приймали одноголосно, більшістю шляхом акламації, яка заглушала крики меншості, що була не згодна" [4]. Єдиною (хоча і не у контексті теми) пропозицією від автора до парламенту, може стати побажання прийняти закон, якій би додатково фінансував народних депутатів грошами, для цільових закупок традиційних народних засобів підтримки голосу.

З точки зору еволюції теорії національних меншин необхідно відзначити вагомий внесок науковця в постановку питання про політичні партії, як осередку етноправової культури. Г.Єллінек справедливо відмічає, що демократизація суспільства призвела до появи нового виду політичних об'єднань за національним принципом. Науковець аргументовано обґрунтував існування диференціації суспільства не тільки за принципом "більшість – меншість", але й відзначив субстанційний розподіл самої політичної меншості за соціальними, політичними, релігійними і, головне, етнічними ознаками. Не заперечуючи логіки створення політичної партії, яка має на меті захист інтересів певної національної групи, Г.Єллінек підкреслює, що формування політичної програми лише на базі національних інтересів в кінцевому результаті є помилкою тому, що: "справжня партія повинна мати певну широку програму державної політики, що не можливо з точки зору певної національності" [5, 821]. Майбутній розвиток історії Німеччині підтвердив цю тезу правознавця, коли до влади у Німеччині прийшли націонал-фашисти, які законодавчо закріпили привілеї однієї нації над іншими народами.

Проаналізувавши форми побудови мононаціональної держави, Г.Єллінек робить висновок про те, що національно-правові відносини жорстко залежать від рівня імплементації принципу збереження етнічних меншин і від бажання титульного етносу надати меншині право самостійно та суверенно вирішувати питання, які можна відноситися до її компетенції. Особливо цікавою в цьому плані є доповідь Г.Єллінека, яку він зробив перед слухачами "Юридичного товариства" у Відні. Науковець зупиняється на генезисі питання про меншість, відмічає невідповідність існуючої теоретичної гіпертрофії значення більшості для суспільно-політичної практики: "що здається дієвим для абсолютно рівних, ніяким

чином не може претендувати на застосування і до абсолютно нерівних” [6, 42], якими у нашому випадку є етнічні або інші меншини. Історія неодноразово демонструвала помилковість рішень більшості, але людство приймає рішення, базуючись на демократичній природно-правовій концепції рівності індивідуумів, звідси “ідея рішення більшістю голосів, що базується на уяві про загальну внутрішню єдність народу”, а тому “само собою розуміється, не може існувати іншого способу рішення, як по кількості” [7, 37-38]. Далі правознавець розвиває думку про фактичну нерівність індивідуумів, що на практиці не дозволяє механічно притримуватися принципу пріоритету більшості, і відповідно ставить під сумнів існуючу правову доктрину в цілому. Виходячи з того, що пряма екстраполяція тези про вирішальне значення “принципу більшості” на практиці суспільних відносин призводить до тиранії одних (так звана охлократія) над тими, що знаходяться в меншості, Г.Єллінек вважає доцільним створити таку правову основу в суспільстві, де: “Волі більшості буде побудований непорушний кордон в існуванні визнання прав окремого індивідуума. За індивідуумом і, за меншістю повинно бути визнано право протесту проти всіх спроб більшості втручатися в область, що їм відведена. Методи, які пропонуються для здійснення цього права, заключаються у захисті меншості і окремих індивідуумів шляхом обмеження парламенту або уряду” [8, 34-36]. Таким чином, на відміну від попередніх ліберальних ідеологів, які наголошували на існуванні проблеми захисту інтересів національних меншин, Г.Єллінек говорить про необхідність законодавчого закріплення права меншості та захисту її саме парламентським шляхом. Розмірковуючи над духовною спадщиною теоретика-правознавця та віддаючи йому належне, хотілося б відмітити, що схожі теоретичні постулати про роль і місце меншості в історичному прогресі висловлював професор філології з Базелю Ф.В.Ніцше (1844-1900). Пропагуючи теорію права “безмежного індивідуалізму”, який у житті демонструє постійну “волю до влади”, Ніцше розвив ідею аристократичної культури, що має на меті панування над загальною більшістю. Філософ-ідеаліст не просто вбачав цілком природнім існування права меншості, але й вважав меншість рушійною силою прогресу [9]. Слабким місцем теорії Ф.В.Ніцше і тим, що конкретно відрізняло Ніцше від Єллінека, була екстраполяція ідеї забезпечення прав меншості на ідею аристократичної монокультури, яка мала зайняти привілейований стан над більшістю, де взагалі не має місця малим етнокультурам.

Оцінюючи перспективи політичної меншості у майбутньому, Г.Єллінек говорить про зростання її статусу у політичному житті, і тут вважаємо цікавою думку філософа-правознавця про ідею “загальнолюдської цивілізації” та руйнівної сили для цивілізації - всевладдя пануючої більшості, яка в історії неодноразово демонструвала аполітичність, приступну злагоду і відверту махрову реакційність по відношенню до ідей, що проголошувалися прогресивною меншістю. Шлях виходу з кризової ситуації вважає Г.Єллінек, можливий лише при широкій

демократизації суспільних інститутів, і тоді: “суспільство у кінцевому підсумку знайде і здійснить те, що лише одне здатне врятувати його від повного розумового і морального спустошення, від занепаду і застою - визнання права меншості” [10, 59].

Підводячи підсумок науковій спадщині видатного німецького правознавця, ми не тільки говоримо про його внесок у формування теорії значимості меншості при пріоритеті більшості, а й відзначаємо внесок Г.Єллінека у сучасну політико-правову концепцію збереження малих народів, яка полягає в тому, що рух за розширення правової бази етноменшин не може не спиратися на національне, по-перше, тому що воно покликано відстояти традиційні культурні цінності етносу, а по-друге, тому що майбутня цивілізаційна цілісність лише тоді буде життєвою і стійкою як система, коли її внутрішня структура буде складною, різноманітною та забезпечена правовою підтримкою.

1. Ваттель Э. Де. Право народов, или Принципы естественного права, применимые к поведению и делам наций и суверенов. - М.: Наука, 1960.
2. Schmid H.F., Trautmann R. Wesen und Aufgaben der deutschen Slavistik. Ein Programm. - Leipzig, 1927.
3. Див.: Trautmann R., Schmid H.F. Wesen und Aufgaben der deutschen Slavistik. Ein Programm. - Leipzig, 1927. - 147 s.; Müller E. Das Wendentum in der Niederlausitz. - Kottbus, 1893. - 192 s.; Tetzner F. Die Slawen in Deutschland. Beitrage zur Volkskunde der Preussen, Litauer und Letten, der Masuren und Philipponen, der Tschechen, Mähren und Serben, Polaben und Slowinzen, Kaschuben und Polen. - Braunschweig, 1902. - 520 s.; Teichmann D. Studien zur Geschichte und Kultur der Niederlausitz im 16. und 17. Jahrhundert. - Bautzen: Domowina, 1998. - 304 s.
4. Еллинек Г. Право меньшинства. Доклад читанный в Юридическом обществе в Вене. - М., 1906. - С.7.
5. Його ж. Общее учение о государстве // Антология мировой Ополитической мысли. В 5-ти томах. - М., 1997. - Т.1.
6. Його ж. Право меньшинства.
7. Там само.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.